

GESTIÓ DE LES EMOCIONS PER LA MILLORA DE LA COMUNICACIÓ A L'ESCOLA

Comunicació, emocions i titelles.

Jonathan Sánchez Sáez.
sa.jonathan@gmail.com
Tel. 679163541

Teia Moner
teiamoner@gmail.com
Tel. 600510639

Resum

En el context actual els reptes que hem d'afrontar com a formadors en el nostre fer del dia a dia estan caracteritzats per la complexitat i la incertesa. Si parlem concretament de les formes de comunicar veiem que aquest aspecte s'erigeix com a fonamental en el desenvolupament social i especialment en l'educació dels infants i dels joves. Per tal d'aconseguir aquest desitjat desenvolupament un dels aspectes importants és la capacitat per expressar les emocions de manera que repercuteixin positivament sobre un mateix i els altres. Estem parlant de saber comunicar mitjançant l'ús de la nostra competència emocional. Millorar la comunicació emocional dels nostres alumnes afavoreix els aprenentatges.

En aquest article presentem unes experiències al voltant de les formes de relacionar-se l'escola utilitzant els titelles com a objecte vehicular de comunicació emocional entre l'infant i l'educador.

Paraules clau: Complexitat, incertesa, emocions, titelles, educació infantil, educació primària, discapacitat, educació especial, comunicació.

* * *

1. Objectius.

Com ha eixos integradors de la nostra experiència tenim una sèrie d'objectius. L'objectiu general:

- A. Proporcionar els elements que aporta l'educació emocional, com un instrument d'aplicació pràctica que possibiliti el millor desenvolupament de les tasques comunicatives en l'aula.

D'aquest objectiu general s'han conformat els objectius específics:

1. Comunicar de forma empàtica.
2. Fomentar sinergies emocionals que millorin la comunicació
3. Millorar la nostra comunicació a través de les emocions
4. Desenvolupar el creixement social i emocional de l'alumnat millorant la comunicació.
5. Millorar la competència emocional.

2. Comunicació i emocions. Realitat o ficció.

En l'actualitat, l'augment de les demandes socials cap a l'educació han conduït a una major preocupació pel seu funcionament i a coordinar els esforços per aconseguir una educació capaç de dotar de competències els alumnes per tal que puguin afrontar les exigències de la societat actual. Malgrat els esforços tant financers com organitzatius que s'han desplegat en els darrers anys des de fa temps hi ha evidències que el sistema educatiu presenta dèficits importants de rendiments i de resultats.

Entre totes les variables que incideixen en el rendiment escolar, la variable vertebradora de tot el procés és l'educació emocional. És la peça que fa que totes les altres variables primordials s'acoblin i desenvolupin sinergies cap la consecució del desitjat èxit escolar i per tant en la formació de persones competents i aptes per la societat del segle XXI.

Hi han evidències que els coneixements acadèmics s'aprenen millor si l'alumnat està motivat, té control sobre els seus impulsos, sap tenir iniciativa i es mostra responsable, entre altres. En definitiva, si té competències emocionals obtindrà un bons resultats. Conseqüentment, pensem que els processos educatius i formatius han de tenir presents el desenvolupament d'aquestes competències integrant-les en el currículum.

Per tant, els nostres alumnes necessitaran recursos per controlar les emocions en situacions de tensió; competències emocionals per afrontar els reptes professionals amb majors probabilitats d'èxit, autocontrol i benestar. I això només és possible amb una educació emocional que comenci des dels primers anys de l'escolaritat.

Per altra banda, tots estem immersos en una societat on els mitjans de comunicació tenen una importància fonamental. Ens arriben tot tipus de notícies i és fa imprescindible que el nostre alumnat sigui crític amb tota aquesta informació, que sigui capaç de seleccionar, segons els seus interessos i la seva validesa, les notícies i els missatges. Per això és necessària l'alfabetització en aquests mitjans, que els permeti comprendre, analitzar i produir, per tal de no ser consumidors acrítics.

A més a més, en tot acte formatiu, d'ensenyament i d'aprenentatge, la comunicació és el canal mitjançant el qual es construeixen tots els altres aspectes educatius.

Percebre, pensar, sentir, actuar, persistir, interactuar, són impulsos bàsics que estan presents en cada persona. L'ésser humà actua com un tot, i en les seves accions a la vida quotidiana, pensament i emocions es fusionen de tal forma que és impossible discernir quina de les dues ha estat més determinant. En els infants això succeeix exactament igual. No podem parlar de coses separades.

Com a mestres no podem ensenyar a sentir, però si podem ensenyar a gestionar les emocions de manera competent. L'educació de les emocions la podem percebre en el treball diari. El nen que s'angoixa amb les matemàtiques, el nen que sempre dibuixa els seus pares i no al seu germà, la nena que no aixeca el dit per por d'equivocar-se . . . és aquí on trobem alguns dels conflictes emocionals a resoldre. Uns reptes educatius en el que la comunicació i les emocions juguen un paper essencial.

En els processos comunicatius es produeixen tot un seguit de sinergies que ens han de permetre connectar amb les nostres emocions, connectar amb les emocions de l'altre, aprendre a interpretar la situació de diferents maneres i buscar alternatives. Les emocions permeten considerar la comunicació com un artefacte natural per a la interacció. Per tant, les emocions ens ajuden a identificar en els altres i en nosaltres mateixos estats d'ànim, pensaments, desitjos i intencions.

Moltes investigacions sobre la millora de la competència comunicativa i emocional expressen la necessitat de millorar d'una manera progressiva la nostra capacitat de regulació emocional i la competència comunicativa amb la finalitat de fer més adaptatives les interaccions amb els altres (Lefebvre-Pinard , 1985), així com, per poder controlar la nostra pròpia acció (Luria, 1984) i la conducta dels infants.

Les habilitats socio-emocionals constitueixen un conjunt de competències que faciliten les relacions interpersonals. Les relacions socials estan entreteixides d'emocions. L'escolta i la capacitat d'empatia obren la porta a actituds prosocials. Aquestes competències socials predisposen a la constitució d'un clima social favorable al treball de cooperació en grup productiu i satisfactori.

Per altra part, Piaget ja ens deia que la manca d'eficàcia comunicativa dels infants en la seva incapacitat per tenir en compte el punt de vista dels companys/es, dificulta el procés comunicatiu. Com expressa Gil Rodríguez i Alcover (2003): "A través de la comunicació les persones estableixen relacions interpersonals funcionals que els permeten treballar de forma conjunta i arribar a les metes previstes; a través de la comunicació les persones estableixen metes i objectius, estableixen regles, donen instruccions, prenen decisions i avaluen.". Sense comunicació cap d'aquests processos es donen i per tant s'incapaciten els aprenentatges.

3. Titelles, emocions i comunicació, un trio ben afinat. Experiències a l'escola

Els titelles intervenen decisivament com a mediadors de les emocions i com a comunicadors naturals. Un titella és un instrument de comunicació diferent d'un llibre o de qualsevol altra eina d'aprenentatge. El titella està connectat personalment amb l'usuari. Aquesta qualitat explica la seva efectivitat en l'educació emocional.

El titella té un paper comunicatiu fonamental com a emissor, com a receptor i com a canalitzador d'emocions:

Es pot utilitzar per expressar i comprendre les emocions. Es pot fer servir com a objecte mediador per a regular les pròpies emocions i comprendre les dels altres. Al ser un instrument expressiu que està privat d'amenaces, permet una manifestació més lliure de les emocions.

El titella pot ajudar a aconseguir una independència motriu emocional, ja que el nen pot acostar-se o apartar-se per mitja d'ell, dels estímuls que li generen les emocions negatives o positives, sense cap perill del propi jo.

La relació íntima de vincle amb el titella com a prolongació del seu propi jo, fomenta en el nen un sentiment de confiança de manera que els estats d'alteració emocional poden ser controlats i alhora ajuden a aconseguir habilitats socials adaptatives.

Els titelles poden facilitar l'adquisició de la capacitat per a comprendre que es poden experimentar emocions oposades entre sí davant d'una mateixa situació.

El treball amb els titelles són sempre moments de joc i diversió, però sobretot d'aprenentatge i el que és més important d'auto aprenentatge.

Mitjançant el contacte amb els titelles, l'Infant descobreix com uns objectes que prenen vida en les nostres mans, ens ofereixen infinites possibilitats de transformació i comunicació.

A partir d'aquestes premisses aquestes són les experiències que hem dut a terme a l'escola:

1. AULA D'EDUCACIÓ INFANTIL

a. Resolució de conflictes mitjançant el titella de l'aula.

Davant un conflicte que s'ha produït en l'aula, en espais escolars o fora de l'escola, s'intenta resoldre el problema mitjançant els titelles per tal d'externalitzar el conflicte i veure'l des d'un altre punt de vista. Amb tot el grup s'intenten trobar alternatives i solucions possibles tot generant debat i reflexió. Amb les respostes dels alumnes podrem també detectar la maduresa del grup.

La metodologia a emprar dependrà molt del tipus de conflicte que s'ha produït, dels nens/es implicades i de la situació del grup. La selecció de la tipologia del titella i la forma de encarar-lo dependrà molt del criteri del mestre/a. La única cosa que si que és bàsica és que la solució ha de sortir d'un procés de reflexió per part del grup, amb la participació de la gran majoria i sempre des del respecte i la comprensió.

b. Música i emocions.

Seguint l'eix vertebrador de la peça musical de la "Danza del fuego del Amor Brujo de Manuel de Falla", hem fet un treball de les emocions que sentim quan escoltem aquesta peça. Mitjançant els diferents llenguatges hem expressat quines emocions ens provoca aquesta música.

Primerament, es farà una primera aproximació a la peça musical mitjançant una audició. Després es farà una representació plàstica sobre que hem sentit emocionalment a l'escoltar aquesta música. Després contextualitzarem la peça musical, parlant sobre qui era Manuel de Falla i que volia expressar amb la peça "el amor brujo". Farem una segona audició per veure quina emoció sentim ara que sabem més de la peça. ¿Hem sentit lo mateix? ¿Igual? Per què? La peça musical serà treballada des de l'àrea de música tot aprenent tots els aspectes formals de la música. A la vegada, per tal que aquesta activitat sigui un punt de nexa per a un treball global i integrat, farem activitats d'expressió corporal mitjançant el ball flamenco. Per tal de realitzar aquesta activitat, tindrem la col·laboració de un ballarí de la companyia Antonio Gades. A la vegada que hem contactat amb un ex-alumne que ara cursa la E.S.O i que es dedica a ser ballarí de flamenc per tal que ens ajudi en la realització de l'activitat a la vegada que crea un nexa de col·laboració amb l'escola. Finalment, tornarem a escoltar la peça de la "danza del fuego" tot visualitzant imatges de la pel·lícula d'Antonio Gades de "el amor brujo" i tornarem a realitzar una creació plàstica tot expressant quina emoció hem sentit ara, com a conclusió de l'activitat.

c. Comunicació emotiva.

Estem parlant d'una part de l'educació emocional molt important. La capacitat per expressar les emocions de manera que repercuteixi positivament sobre un mateix i els altres es converteix en un aspecte fonamental per al desenvolupament social.

La metodologia és molt bàsica. Cada vegada que parlem, que ens comuniquem tant amb els nostres companys/es com amb el nostre alumnat, hem de tenir present que cada paraula, cada valoració que fem o cada gest (llenguatge no verbal) que realitzem pot provocar una reacció emotiva en nosaltres i en els altres. Per tant, hem de considerar que la empatia és un element important en la

comunicació i com a tal, hem de tenir cura amb el que diem, com ho diem i aquí ho diem.

En tota intenció comunicativa hem d'intentar crear sinergies positives que ens ajudin i ajudin els altres a sentir-se millor i amb això fer que el seu rendiment sigui major i de més qualitat.

d. *Ajudem al Paco!!*

El Paco és un personatge fictici, però que per l'alumnat és real. El Paco és un granger que no ha anat de petit a l'escola i per aquest motiu sempre té problemes a la seva granja. Algunes vegades no sap comptar gallines, no sap construir amb peçes un corral, etc. La seva dona es diu Lola i si que ha anat a l'escola. Els nens i nenes de la classe sempre que el Paco truca amb un problema intenta ajudar-lo en la resolució del mateix.

El Paco sempre entra en acció en la presentació de diverses activitats didàctiques de l'aula. El Paco serveix com a element motivador de les activitats de la classe. Mitjançant el valor d'ajudar a l'altre, potenciem les expectatives i motivació del nostre alumnat fent que s'esmerin més en la realització de les activitats didàctiques comunes de l'aula. A més a més, és un personatge que sempre pot aparèixer quan veiem que una activitat demanda un gran esforç i necessitem d'una motivació extra. Cal puntualitzar que no hem d'abusar de l'ús del Paco, ja que pot fer que perdi el seu poder motivador davant la seva aparició rutinària en totes les activitats.

e. *Teatralització de contes.*

Els contes realitzats amb titelles són magnífiques eines per educar les emocions i comprendre el nostre món interior, alhora que permeten endinsar-nos en la vida d'altres, observant el món i les milers de vivències que s'hi plasmen des d'una distància de seguretat que ens facilita el titella.

Cada conte que es realitza amb titelles és un món on es presenten situacions que el nen pot imaginar i amb el qual es pot identificar fàcilment. Però, a més, ofereixen la possibilitat de realitzar activitats pràctiques relacionades amb el propi conte en què s'utilitzen els diferents tipus de llenguatge corporal, pictòric, verbal. A partir d'elecció d'un conte, fem una primera lectura de la història i després passem a explicar el conte mitjançant l'utilització dels titelles per tal de representar les accions que es produeixen.

Mitjançant la representació amb titelles d'un conte, es treballen els objectius marcats. Primer es llegeix el conte fent un treball de la història. El mestre fa el guió teatral després d'haver triat amb el grup classe mitjançant acord i/o votació qui farà la representació de cada personatge. S'assaja i finalment es representa davant de tota la classe.

f. *Contes i el treball dels valors i les emocions.*

El conte com a vehicle d'expressió de les emocions i dels valors pot ajudar als mestres a crear vincles que donin pas d'una forma natural, a les emocions que es desenvolupen en les diferents històries i circumstàncies que en ells s'originen. D'aquesta manera podem crear espais de reflexió sobre els valors i les emocions d'una forma equilibrada i transferible a les situacions amb les que ens enfrontem diàriament.

Mitjançant la lectura de un conte, reflexionem tots plegats sobre les diferents accions que fan els personatges del conte. Reflexionem sobre si ho han fet bé o no, si han pensat en els altres quan decidit fer una acció, si ajuden els altres o són egoistes, etc. Entre tots intentem solucionar els problemes de diverses maneres per tal de veure que no sempre una mateixa situació es resol d'única forma. I intentem veure que ha motivat els personatges ha fer el que fan i si hauria altres formes de fer. És important que el mestre/a sigui la moderadora i faci que de manera ordenada i natural l'alumnat participi de la discussió i aporti el seu propi punt de vista.

g. *En Floppy.*

També, per últim, encara que no sigui una activitat pròpiament, a l'aula tenim una titella que no es una mascota de la classe realment però si que és un recurs per poder treballar aspectes emocionals que ens impliquen directament als meus alumnes i a mi. És com un alter ego de la classe, que tot ho veu i tot ho sent. A partir d'ell podem canalitzar emocions que si les expresséssim directament incapacitarien el nostre alumnat a l'hora d'expressar-nos pors, neguits i altres emocions que poden estar afectant al rendiment dels nostres alumnes. Mitjançant el Floppy els nens i les nenes poden expressar que senten sense veure's cohibits per la presència de l'adult. Ells no li expliquen a un adult, sinó a un ésser extraterrestre que els entén i no els jutja ni els insisteix amb mil preguntes.

2. INTERVENCIONS DES DE L'AULA D'EDUCACIÓ ESPECIAL

Experiències amb alumnes de Cicle Mitjà i Cicle Superior amb diferents discapacitats: Tetraparèsia espàstica. Síndrome d'Asperger. Dificultats d'aprenentatge i problemes de parla. Autoestima baixa i crisis d'ansietat. TDAH i TDA.

Els objectius que ens hem marcat han estat:

- Expressar i comunicar emocions i sentiments utilitzant recursos verbals i no verbals.
- Utilitzar objectes i materials com a instrument d'expressió i comunicació.
- Produir textos orals utilitzant els recursos adequats.
- Disposar d'habilitats de cooperació i tenir consciència de la importància de donar suport i apreciar les iniciatives i contribucions dels altres en la consecució del resultat final.
- Explorar, conèixer i experimentar les possibilitats comunicatives que ofereix la veu i el cos.
- Posar en funcionament la iniciativa, la imaginació i la creativitat per expressar-se mitjançant codis artístics.

a. EL PETIT PRINCEP d'Antoine de Saint Exupéry

Alumnes de Cicle Mitjà

Partint de l'anàlisi del text s'ha treballat sobre la vanitat, la solitud, l'admiració, la tristesa, l'alegria, la mort, la vergonya i l'estrès. Fent improvisacions amb titelles s'ha incidit en l'estat d'ànim de cadascú i si s'ha considerat necessari s'ha intentat reconduir positivament.

Amb la representació davant de la resta d'alumnes de l'escola s'ha treballat l'autoestima, la cooperació, l'empatia i la superació personal.

Aquesta experiència ha estat un important exercici de comunicació tant personal com de grup. Ha servit als alumnes per aprendre a expressar les seves emocions d'una manera natural i a deixar fluir la comunicació.

b. EN PERE SENSE POR. Conte popular dels Germans Grimm

Alumnes de Cicle Superior

Mitjançant improvisacions i la representació del conte hem realitzat un treball i un anàlisi sobre les pors personals i les pors dels demés. Com ens afecten a nosaltres i en la nostra relació amb el nostre entorn.

Hem reflexionat sobre aquestes qüestions:

Som emissors de por? Som receptors de por ?

Què és la por?: Experiència física i experiència psíquica

Com és la por?: Les pors dels nens. Les pors dels adults. Experiències personals.

Els mitjans de comunicació de vegades expliquen coses que ens fan por?

Hi han pel·lícules que ens fan por ?

De què tenim por ? Com podem superar-la ?

4. Conclusions i propostes.

Amb aquestes experiències hem generat un espai de reflexió amb els nostres alumnes sobre l'impacte positiu o negatiu de les paraules, dels gestos, emocions i estats d'ànim en la nostra activitat diària i hem aportat eines per tal que desenvolupin la capacitat de gestionar la seva competència emocional i la seva capacitat de relació, per tal de millorar els aprenentatges, les competències personals i la comunicació.

Gràcies als titelles els alumnes utilitzen els recursos lingüístics i gestuals de forma natural i aconsegueixen elevats nivells de comunicació.

En tota intenció comunicativa hem de crear sinergies positives que ens ajudin i ajudin els altres a sentir-se millor i amb això fer que el seu rendiment sigui major i de més qualitat.

Hem de tenir present que cada paraula, cada valoració que fem o cada gest (llenguatge no verbal) que realitzem pot provocar una reacció emotiva tant els nostre companys/es com en el nostre alumnat. Per tant, hem de considerar que la empatia és un element important en la comunicació i com a tal, hem de tenir cura amb el que diem, com ho diem i aquí ho diem.

5. Consideracions per al debat

- a. ¿L'ús del titella pot ser transferible a altres contextos diferents al de l'educació infantil?
- b. ¿ Fins a quin punt gràcies al titella minimitzem els efectes d'una inadequada comunicació no oral?

6. Bibliografia.

- Álvarez, M. (Coord.) et al. (2001). *Diseño y evaluación de programas de educación emocional*. Barcelona: Ciss-Praxis.
- Berruto Gaetano, J. (1979). *La sociolingüística*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Bélangier, B. y Bresson, F. (Eds.). *La communication* (107-136). Paris: PUF.
- Bisquerra, R. (2008). *Psicopedagogía de las emociones*. Madrid: Síntesis.
- Carpeta, A. (2003). *Educación socioemocional en la etapa de primaria*. Barcelona: Octaedro.
- Dolci, M. (2003). *Jo i les ombres*. Barcelona: Ed. Rosa Sensat.
- Gairín, J.; Armengol, C.; Gimeno, X. i Tomàs, M. (2003). *Les relacions personals a l'organització*. Bellaterra: ICE de la UAB.
- Gil, F. y Alcover, C. M^a (Coords.) (2003). *Introducción a la Psicología de las Organizaciones*. Madrid: Alianza Editorial.
- Gil, J. (2001). *Introducción a las teorías lingüísticas del siglo XX*. Santiago: Melusina-Ril.
- Goleman, D. (1996). *Inteligencia emocional*. Barcelona: Kairós.
- Gómez Bruguera, J. (2003). *Educación emocional y lenguaje en la escuela*. Barcelona: Octaedro-Rosa Sensat
- Halliday, M.A.K. (1979). *El lenguaje como semiótica social*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Informes d'Avaluació 10. (2005). *Informe per a la millora dels resultats del sistema educatiu a Catalunya*. Generalitat de Catalunya.
- Lefebvre-Pinard, M.(1985). *La régulation de l'enfance à l'âge adulte*. En C.Noizet,
- López Cassà, E. (2003). *Educación emocional. Programa para 3-6 años*. Barcelona: Praxis.
- Luria, A. R. (1984). *Consciencia y lenguaje*. Madrid: Ed. Fundamentos.
- Rogozinski, V. (2001). *Títeres en la escuela*. Ed. Novedades educativas.
- Saussure, F. (1986). *Curso de lingüística general*. Buenos Aires: Losada.
- Stevens, S.H.(1999). *Dificultades en el aprendizaje*. Barcelona: Ed. Apóstrofe.

Revistes:

- Tappolet, U. (1983). La terapia a través del títere y el cuento de hadas. La terapia por el juego y por el arte. *Revista marionnette et therapie*. Número 15. Atelier de Corsier-Port. 1246-Genève